

Co zůstalo po pádu impéria?

Civilizace antického Říma se nám může zdát od naší dnešní skutečnosti vzdálená. Je však nepochybné, že také my jsme součástí jejího nadčasového odkazu. S římským poselstvím se můžeme setkat prakticky každodenně. Dávno zaniklá říše ovlivnila evropskou kulturu natolik, že její poselství rezonuje v nejednom oboru lidské činnosti a kultury

Jedné chladné zimní neděle roku 1506 se jistý nižší papežský úředník vydal přerývat svou vinici na Vatikánských polích. Po chvíli práce se pod ním náhle probořila zem a muž spadl do hloubky asi deseti metrů. Jako zázrakem pád přežil bez úhony. Když se po chvíli vzpamatoval z počátečního šoku a přesvědčil se, že neutrpěl žádné vážnější zranění, začal se kolem sebe rozhlížet a pátrat po původu propadliny. Zjistil, že se nachází za zazděnými dveřmi jakéhosi starobylého objektu. Ihned ho napadlo, že by mohlo jít o pozůstatek nějaké zástavby ještě z doby antiky. S velkou námahou pak za nějakou dobu přivolání lidé zeď prorazili a za ní je čekalo největší překvapení jejich života. Objevili tam skvostné sousoší Láokoóna, jedno z nejslavnějších sochařských děl starověku. Tehdy se klerik pokřížoval a tiše pronesl modlitbu. S takřka posvátnou úctou a částečně i čirým zděšením si uvědomil, kde se vlastně nachází. Výklenek, ve kterém Láokoón stál, náležel k soukromému bytu, jenž byl součástí obrovské rezidence nechvalně známého císaře proslulého všemi neřestmi, krutostí, šílenstvím a také nesmiřitelnou nenávistí ke křesťanům. V tomto posvátném místě působil onen fakt tak neuvěřitelným dojmem, jako by se týkal osoby z úplně jiného světa. Tak to nejprve připadalo i nečekanému objeviteli tohoto objektu. Brzy si však uvědomil, jak velmi se Řím změnil za oněch 1438 let, které uplynuly od smrti jeho vládce. Jak velmi se Řím změnil od doby vlády císaře Nerona.

Ukázka z latinského rukopisu Bible z roku 1407

gloꝝ a uigñā ānis ⁊ sup̄ oēs
qui ad bella p̄derēt: q̄dragi
tagños milia sexcēn quīqua
ginta. De filijs uida p̄ genēa
nonos ⁊ familias ac domos
cognationū suaz p̄ nomīa
singuloꝝ a uicelimo āno et

Sousoší Láokoóna a jeho synů ve vatikánském muzeu Pio-Clementino

Nesmrtelná říše

Tento příběh se opravdu stal a době ilustruje fascinaci, jakou již renesanční člověk pociťoval vůči starověkému Římu. Malé seskupení vesniček na sedmi pahorcích v Latii se během několika staletí proměnilo v téměř světovládnou (míní se tehdy známý svět) mnohonárodnostní říši, kterou nakonec čekal strmý, i když víceméně nekrvavý pád. Mnoho atributů zaniklého impéria však přetrvávalo dál, ať už šlo o jazyk, vládu, církev, literaturu, umění nebo jen zažitý způsob myšlení.

Odkazem antického Říma rozumíme především kulturní hodnoty, náboženské představy, právní systém a množství technických i architektonických vynálezů a dobových vymožeností, které přetrvaly i po pádu západořímské říše v 5. století našeho letopočtu a v určité podobě ovlivňovaly nebo dodnes ovlivňují světové kultury a civilizace. Pojďme si nyní přiblížit ta nejvýznamnější z mnoha poselství, která nám mocná starověká říše zprostředkovala skrze neprostupnou hradbu tisíciletí.

1. Jazyk

Vzdělanci znají latinu

Jak je obecně známo, Římané mluvili a psali latinsky. Latina byla „lingua franca“ (viz slovníček) římské říše, přestože ve východní části impéria se po celou dobu její existence používala také řečtina a aramejšтина. I přes pád západořímské říše v roce 476 n. l. se latina udržela po celý následující středověk jako jazyk vzdělanců, přestože ho lidé používali v prostředí, jež se od antiky výrazně odlišovalo sociálně i ekonomicky. Latina byla a dodnes je oficiálním jazykem římsko-katolické církve, ke které se v roce 2005 hlásilo přes 1,1 miliardy věřících na celém světě. V západní Evropě navíc představoval latinský jazyk prostředek ke komunikaci mezi vzdělanými vrstvami, a to přinejmenším až do období renesance a baroka. V té době začala být latina nahrazována národními jazyky, z nichž však mnohé byly

z velké části odvozeny také od klasické latiny. Většina přelomových vědeckých prací středověku a raného novověku byla sepsána v latině. Nejpoužívanější biologická systematika živých organismů – Linného binomická nomenklatura – je také založena na latinském jazyce. Ještě v první polovině 20. století se latina povinně vyučovala na většině evropských gymnázií i univerzit.

Románské jazyky, které jsou odvozeny přímo z latiny, jsou i dnes velmi rozšířené. Podle některých údajů jimi dnes mluví kolem 600 milionů lidí na této planetě (včetně například celé tzv. „Latinské Ameriky“, ale také Evropy nebo Afriky). Každý, kdo zná alespoň částečně slovní zásobu anglického nebo německého jazyka, může potvrdit, že také germánské jazyky obsahují velké množství slov odvozených z latiny. V případě angličtiny činí tato slova až 30 % celkového počtu, což svědčí o výrazném vlivu období římské nadvlády nad větší částí Británie v 1. až 5. století n. l. Stejně významný byl také dopad rozšíření římského písma a abecedy, z níž je odvozen

pozdějšího nástupce Theodosia I. (378–392) se tato dřívější sektářská víra proměnila v jedině zákonem povolené státní náboženství. Papežové se natrvalo usídlili v Římě, a jak dobře víme, v tomto městě sídlí i po dalších 16 stoletích. Křesťanství, které bylo původně chápáno jako cizorodá a rozvrtná instituce, se v průběhu pouhých tří staletí proměnilo v nedílnou součást identity římského impéria. Západořímská říše se pak v neklidné době stěhování národů zcela rozpadla, křesťanství však i nadále sídlilo a ve středověké Evropě následně zaznamenalo ohromný rozmach.

Římská administrativa a správní systém v některých ohledech dalece předběhly svou dobu. Římané pro potřeby řízení tak ohromného státního aparátu školili odborníky a budovali rozsáhlou síť komunikací a informačních sítí, které jim měly pomoci v rozhodování a sledování situace třeba i v těch nejvzdálenějších koutech říše. Vzhledem k její rozloze, která činila až šest milionů čtverečních kilometrů, bylo nezbytné přesunout zodpovědnost za vládu

3. Římské právo

Zákony přesné a jasné

Jednou z nejoblíbenějších činností římských měšťanů byla účast na veřejných soudních jednáních, která se odehrávala ve velkých počtech na fórech i v budovách téměř všech římských měst. Není divu, že se římské právo neustále zdokonalovalo a základní systém soudních jednání, kdy souzený má svého obhájce, obžaloba a někdy je přítomna i porota, se používá v mírně pozměněné podobě dodnes (alespoň v demokratických zemích). Moderní legislativa (zákon-

Dnešní sportovní stadiony vychází v mnoha ohledech z architektonické tradice, započaté již římskými amfiteátry

písemný systém většiny evropských národů. Písmo se intenzivně šířilo především díky rozsáhlé síti kvalitních cest a římských vojenských stanic i obchodních středisek (více o latinském písmu se dočtete v příštím čísle).

2. Náboženství a státní správa

Všemocný křesťanský Bůh

Přestože první křesťané římských císařů nenáviděli a často je dávali hrůznými způsoby popravovat, západořímská říše zanikla již jako křesťanský státní útvar. V roce 313 vydal císař Konstantin edikt milánský, kterým křesťanskou víru zrovnoprávnil s původním římským náboženstvím. Za vlády jeho

v provinciích na zvolené správce, kteří rozhodovali v římském zájmu, vybírali daně a zodpovídali se nejdříve senátu a později císařům. Systém římské správy byl na svou dobu tak vyspělý, že mnozí osvícenější autoři v něm poněkud idealisticky spatřovali vzor dokonalosti. Zásady časového omezení výkonu úřadu, osobní nedotknutelnost po dobu jeho vykonávání i omezení soustředění úřadů v rukou jedné osoby byly přítom osvědčenými principy. Úředníci byli také často „kontrolováni“ svými kolegy či zástupci, kteří dohlíželi na řádné plnění jim svěřených úkolů.

Kristus předává klíče od nebeské brány svatému Petrovi, jenž se stal symbolicky prvním římským papežem. Freska od Pietra Perugini asi z roku 1480 je v Sixtinské kapli

dárství) používá také původní latinskou terminologii a některé základní postuláty, pevně dané již římským právem. Nelze samozřejmě říci, že dnešní právní systém přesně odpovídá starověkému, nicméně je jisté, že je z něj ve větší či menší míře odvozen. Velcí muži klasické doby, jako byl řečník, politik a právník Marcus Tullius Cicero (106–43 př. n. l.), tedy stále jistým způsobem promlouvají i do naší současnosti.

Římské právo se vyvíjelo dlouhá staletí již z italského zvykového práva. Jeho psané počátky můžeme klást někdy do poloviny 5. století př. n. l. Tehdy byl vydán Zákon dvanácti desek, představující soupis jakýchsi základních a sporných bodů v oblasti práva soukromého i trestního. Přestože se tento úvodní text časem uzpůsoboval a mírně měnil, jeho princip byl kontinuálně v platnosti až do 6. století, kdy byzantský císař Justinian I. nařídil shromáždění a sepsání těchto textů. Na jejich základě vzniklo kolem roku 1100 kánonické církevní právo, které se stalo univerzitním předmětem a také vzorem pro světské právo mnoha středověkých států. Dnes se sice římské právo neuplatňuje ve své klasické podobě, je však bez diskuze základem evropského právního systému. Bez jeho pochopení si nelze učinit správnou představu o současné právní praxi, proto je římské právo také nedílnou součástí studia na právnických fakultách.

Socha řecké bohyně Themis, jíž se v Římě říkalo Iustitia (Spravedlnost). Byla slepá, v jedné ruce držela meč a v druhé váhy

4. Vynálezy

Zmrzlina i metalurgie z antiky

Již starověcí autoři zmiňovali, že spíše než v originálním vynalézání jsou Římané výborní v uzpůsobování a vylepšování nápadů jiných, především geniálních Řeků. Snad každý z římských technických divů a vynálezů měl svého (obvykle méně povedeného) předchůdce u Řeků, Galů či Peršanů. Mezi nejzajímavější oblasti patřila vojenská a obléhací technika, námořní technologie, architektura, lékařské nástroje, závlahové zařízení a kanalizace, stavba komunikací a mnoho dalších oblastí ve vojenském i civilním životě.

Jen samotný fakt, že obří říše odolávala po celá staletí náporu barbarských národů, svědčí o geniálním systému vojenské i civilní správy, která fungovala jakousi setrvačnou silou i v období vlády neschopných nebo šílených císařů. V antickém Římě běžně fungovaly vodní mlýny, vyhřívané lázně, padací mosty, vodní šrouby a složitý systém kanalizací, což muselo barbarským národům připadat jako zjevení. Rozvíjela se také metalurgie (precizní zpracování kovů), využívaná při výrobě výzbroje i předmětů domácí potřeby, a výroba skla (včetně prvních skleněných tabulek v oknech). Předpokládá se, že například také zmrzlina, lístky na (gladiátorské) zápasy, svatební prsteny nebo mezinárodní kalendáře jsou „triviálními“, za které vděčíme Římu.

Samostatnou kategorií jsou římské vojenské vynálezy, které v mnoha případech dopomohly říši k významným válečným úspěchům. Výchyt všech římských inovací by pochopitelně vydal na samostatnou knihu. Spokojíme se zde proto s konstatováním, že přínos Říma byl v této oblasti tak veliký, že jeho dosah lze v mnoha případech zaznamenat i dnes. (více v Živě historii března 2009, str. 44)

5. Architektura

Stavby, co přečkalý věky

Jedním z největších a nejtrvalejších odkazů Říma je bezpochyby jeho stavitelství. V tomto ohledu je stálou inspirací i dnes. Příkladem může být budova nejvyššího soudu Spojených států, která byla postavena jako římský chrám se skoro totožnými proporcemi. V renesanční Evropě představovalo římské umění i stavitelství téměř nedostižný vzor, ke kterému se soudobí umělci toužili připodobnit. Není ostatně divu, vždyť například římský oblouk představoval zcela nový způsob, jakým pojmut prostor. Dnešní sportovní stadiony v mnoha ohledech vychází z tradice, započat již římskými amfiteátry (včetně Kolosea, do kterého se vešlo i přes 50 000 diváků najednou).

Náměstí Sv. Petra ve Vatikánu, světové centrum římskokatolické církve. Město Řím je sídlem papežů již od samotných počátků křesťanství

V době, kdy germánští velmoži obývali zahlobené polozemnice, bydleli chudí Římané ve čtyřpatrových činžovních domech (které však byly značně nepohodlné), bohatí v rozsáhlých palácích či vilách, a koupali se v majestátních lázeňských komplexech, v ničem nezaostávajících za dnešními akvaparky. Appiova silnice, která oslavila již 23 století od svého vzniku, slouží v některých svých úsecích i dnešní automobilové dopravě! Byla to právě také síť kvalitních silnic a poštovních stanic, která umožnila správu rozsáhlé říše a přesun vojenských jednotek na místa válečného ohrožení. Těžko si přát lepší důkaz nadčasové vyspělosti římského stavitelství.

Nejčastěji používaným stavebním materiálem v Římě bylo dřevo, kámen, mramor, cihly a beton. Cihel bylo několik druhů, stejně jako malty, která se připravovala z písku a vápna podle zamýšleného místa určení. Římané byli mistry také ve výzdobě budov, které zručně obkládali mramorem a travertinem, prokládali ozdobnými prvky nebo zdobili freskami a barevnými malbami.

6. Imperiální myšlenka

Říše světu vládne

Zatímco západořímská říše s centrem v Římě se roku 476 rozpadla, východní část pod názvem Byzantská říše přetrvala dalších skoro tisíc let až do roku 1453. Její hlavní charakteristiky spočívaly v římském stylu správy, úředním řeckém jazyku a křesťanském náboženství. Obyvatelé Byzance se nikdy nepřestali nazývat „Římany“ a považovat se za občany Římské říše v širším smyslu. Stejně tak odvěci východní nepřátelé smýšleli o Byzancích jako o Římské říši. Nicméně i ve středověké Evropě se neustále objevovala myšlenka na obnovení slávy římského impéria. V západní Evropě se tento koncept promítl do vytvoření Svaté říše římské, jejíž většinou německy hovořící císaři

se považovali za legitimní následovníky starověké tradice. Ta trvala asi jedno tisíciletí a skončila v roce 1806 s náporom napoleonských armád.

Také ve východní Evropě se ruští carové pokládali za vládce jakéhosi „třetího Říma“ v podobě Ruska a Moskvy jako jeho centra. I ruské označení panovníka „car“ pochází zřejmě z přídomku „Caesar“. Nejsilnější impuls k tomuto postoji získal car Ivan III., který se po pádu Byzantské říše začal považovat za jejího nástupce. Rusko se pak stalo nejmočnějším státem s ortodoxním křesťanstvím (pravoslavím) a ústy carů si často osobovalo právo na vládu nad křesťanským (či alespoň pravoslavným) světem.

V moderních dějinách je kontext římského odkazu také silný. Časté odkazování na sílu Říma ze strany fašistické Itálie a Německa však pomineme. Není náhoda, že založení Evropského ekonomického společenství (EEC), jakéhosi předchůdce Evropské unie, bylo v 50. letech podepsáno právě v Římě. Evropa se tehdy znovu začala spojovat vlastně poprvé od rozpadu starověké říše před neuvěřitelnými 15 stoletími. ■

Mgr. Vladimír Socha, student doktorského studijního programu na katedře filozofie a dějin přírodních věd UK v Praze

Car Ivan Hrozný rovněž navázal na tradici římské říše. Na tomto obraze od Alexandra Litovchenka (1875) pyšně předvádí své poklady vyslanci anglické královny Alžběty I.

Římská invence se z velké míry uplatnila také ve vojenském životě. Zde replika římského kaptapultu (balisty), schopného střelit koulemi o hmotnosti kolem 13 kg

Slovníček

Láokoón (lat. *Laocoon*) – postava z řecké mytologie, představující Apollónova kněze v Tróji. Byl věštcem, který dle pověstí předvídal zradu Řeků v podobě dřevěného koně, zanechaného před branami Tróje. Bohové pak na něho seslali dva velké jedovaté hady, kteří ho i s jeho dvěma syny zardousili. Sousoší, zmiňované v příběhu, bylo vytvořeno trojicí rhodských sochařů kolem roku 25 př. n. l. a objeveno v roce 1506 v troskách někdejšího Neronova Zlatého domu v Římě.

Via Appia – jedna z nejvýznamnějších silnic římské říše. S její stavbou započal v roce 312 př. n. l. censor Appius Claudius Caecus, po němž byla také nazývána. Začínala u římské brány Porta San Sebastiano a v délce 195 km pokračovala až do města Capua v Kampánii. Původně byla významnou zásobovací tepnou ve válkách proti Samnitům, i v pozdější době však zůstala významnou komunikací na jihu Apeninského poloostrova.

Lingua franca – obecně jakýkoliv jazyk, jehož užívání je rozšířeno nad rámec rodilých mluvčích. Ve středověku to byla latina, dnes je to především angličtina.